

НЕОБХІДНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ВТРУЧАННЯ В ЕКОНОМІКУ

Розглянуто та проаналізовано мінливу роль держави в контексті становлення економіки країни. Держава, будучи специфічним суб'єктом ринку, систематично обмінює наявні в її розпорядженні ресурси на соціальну користь благ з метою збільшення інтелектуального капіталу суспільства і розвитку його інноваційного потенціалу.

The state role in the context of establishment of economics knowledge was considered and analyzed there. State as a specific market subject changes systematically the resources at its disposal into social use with the aim of increasing intellectual capital of society and the progress of its potential.

Ключові слова: держава, ринковий механізм, капітал, ціна, ціноутворення, економічне зростання/

Вступ. Становлення економіки знань, як і всіляке масштабне зрушення в самій основі економічного буття, дає значний імпульс розвитку економічної теорії, яка намагається з'ясувати причини й суть цього зрушення. Щоб зрозуміти, чи спроможна економічна теорія пояснити це зрушення, необхідно уточнити найважливіші її напрями.

Теоретичні й практичні аспекти ролі держави в економіці країни розглядаються в наукових працях А. Сміта, Й. Шумпетера, У. Баумоля, М. Петрикова, П. Друкера, А. Бергсона, П. Самуельсона, Д. Харсаньї, Р. Масгрейва, Х. Марголіса.

Реалізація напрямів державної активності, спрямованої на формування інформаційного суспільства й економіки знань, вимагає здійснення досить радикальної реформи доходів. До пріоритетних завдань такої реформи мають бути включені розробка практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення дохідності інтелектуальної праці, і створення умов для перерозподілу суспільного багатства на користь працівників, зайнятих у виробництві знань.

Основний розділ. З певною мірою умовності можна твердити, що сучасна економічна наука має три версії ринкової економіки. Перша версія – смітсінська економіка. У даній версії механізм конкуренції забезпечує рівновагу, в умовах якої попит дорівнює пропозиції, ціна – граничним витратам, а дохід від продажу товарів і послуг повністю відшкодовує витрати виробництва. Якщо держава чинить раціонально, заохочуючи індивідумів до реалізації власної користі, то, згідно з ідеями А.Сміта, ринок забезпечує нормальне економічне зростання. Власне, більшість економічних благ виробляється в умовах саме смітсінської економіки.

Друга версія – шумпетеріанська економіка, що поширюється на особливу групу економічних благ (інформацію, знання, продукти науки, культури й освіти). Їхня специфіка полягає в тому, що вироблені у формі звичайних (подільних) продуктів, вони перетворюються зрештою в інтелектуальний потенціал суспільства, який проявляє властивості суспільного товару – кожен додатковий його «користувач» не збільшує витрати створення цього потенціалу. Саме така економіка, що дістала назву на честь американського економіста австрійського походження Й.Шумпетера і базується на соціодинамічному мультиплікаторі економічного зростання. Перехід частини продуктів із смітсінської до шумпетеріанської економіки, тобто зрушення виробництва в бік сфери знань, - цивілізаційний тренд постіндустріального суспільства.

Третя версія – баумолівська економіка. Вона дістала свою назву на честь У.Баумоля і характеризує виробництво та споживання благ, що потерпають від «хвороби цін». Суть цієї недуги полягає у тому, що витрати виробництва багатьох продуктів науки, освіти й культури об'єктивно перевищують доходи від їх реалізації на ринку. Тому виробництво таких продуктів у суспільно необхідній кількості вимагає систематичної підтримки з боку держави. При цьому слід усвідомлювати, що без продуктів, вироблюваних у баумолівській економіці, не можуть виникнути і багато які продукти шумпетеріанської економіки, що забезпечують стабільне зростання добробуту і формування інформаційного суспільства.

Разом з тим діяльність держави та її втручання в економіку поряд із зловживаннями владою (інтереси окремих груп, корупція) має наслідком неефективне використання ресурсів. Зіткнувшись з недосконалою конкуренцією (монополія), інформаційною асиметрією, наслідками для третіх осіб (екстерналії), ринковий механізм почав давати перебої. Опинившись у складному становищі через неспроможність правильно оцінювати проекти з досить віддаленими наслідками і корпоративні стратегії індивідумів, він «розгубився» при виявленні суспільних благ. Усвідомлення об'єктивності феномену «помилки ринку» привело економічну науку до парадигми змішаної економіки, яка допускає владне втручання держави в особливих випадках, коли сам ринок через неможливість виконання його жорстких. А іноді просто нереальних умов породжує неефективну алокацію ресурсів.

До середини ХХ ст. існувала індустріальна економіка, основу якої становив нагромаджений виробничий капітал. Індустріальна економіка запропонувала людству більш ефективні способи використання природних ресурсів. З кінця ХХ ст. індустріальна економіка поступається місцем економіці, яка базується на знаннях. В економіці знань «працює» інтелект людини, її здатність відтворювати нові

продукти, що змінюють як обличчя економіки, так і усталені стереотипи мислення щодо можливостей пізнання людиною довкілля, зміни традиційних джерел енергії новими, раніше невідомими господарській практиці.

Еволюційний перехід до економіки знань супроводжувався постійно зростаючою часткою людського капіталу в загальному його обсязі. Якщо у XVII-XVIII ст. питома вага людського капіталу в загальній його масі не перевищувала 10%, то вже на початку XIX ст. вона збільшилася до 33%. Починаючи приблизно з другої половини XX ст., швидкість приросту частки людського капіталу стає найбільш інтенсивною. Для країн Заходу ця частка в період з 1913 по 1973 р. зросла з 31 до 57%, а вже через чверть століття досягла майже 70%.

Таблиця 1

Динаміка розміру капіталу

Капітал	1800 р.	1860 р.	1913 р.	1950 р.	1973 р.	1998 р.
Фізичний	78-80	77-79	67-69	52-53	43-44	31-33
Людський	20-22	21-23	31-33	47-48	56-57	67-69

Зростаюча роль людського капіталу під час переходу до економіки знань змінює не тільки економіку, а й саме суспільство. Знання в сучасному постіндустріальному суспільстві, як підкреслював визначний американський учений П. Друкер, перетворюються на головну продуктивну силу. Знання дедалі більшою мірою відсувають на другий план традиційні фактори виробництва – капітал, працю і землю. На думку П. Друкера, саме через це знання та інформація виступають як нові, нетрадиційні фактори економічного зростання, дедалі більше витискуючи з процесу створення доданої вартості визначені вище традиційні фактори виробництва. Саме знання і нагромаджена інформація стають головними джерелами національного багатства.

Ключовим механізмом економіки знань, яка забезпечує принципово нові можливості підвищення добробуту людей, є соціодинамічний мультиплікатор економічного зростання. Соціодинамічний мультиплікатор стосовно до знань – це, по суті, механізм примноження національного багатства, у виробництві якого нагромаджений науково-технічний потенціал (ноу-хау, програмне забезпечення) використовується як «нерозтрачений» ресурс. Найвизрашніше особливості даного мультиплікатора проявляються в шумпетеріанській, де превалюють людський капітал і результати інтелектуальної діяльності людей – знання. Саме в таких умовах спостерігається мультиплікативне зростання споживчого ефекту, бо будь-яке нове використання запасу знань не вимагає витрат на виробництво цього інформаційного ресурсу. Зазначений висновок впливає із самої природи знання, яке належить до тієї групи продуктів, що мають специфічні властивості суспільних благ: додаткові витрати від збільшення кількості їх споживачів дорівнюють нулю.

Перш ніж результати наукової діяльності перетворюються на знання і стають ресурсом для розвитку, вони проходять початкову стадію свого існування – фазу функціонування в умовах старої, індустріальної економіки. Витрати виробництва багатьох продуктів фундаментальної та прикладної науки можуть перевищувати доходи від їх реалізації. Виробництво таких продуктів потребує підтримки з боку держави, витрати якої в цьому секторі економіки повністю компенсуються майбутніми вигодами від запуску соціодинамічного мультиплікатора.

Економіка, що ґрунтується на знаннях, вимагає переосмислення всієї аксіоматики, властивої смітсіанській економіці.

По-перше, сумнівним стає постулат нормативного індивідуалізму, згідно з яким будь-які потреби соціуму зводяться до переваг окремих індивідуумів. Інтересу суспільства як такого не існує. По-друге, виявляється уразливість згаданого вище постулату обмеженості ресурсів, що розглядає будь-які блага виключно крізь призму конкурентної боротьби і можливостей їх альтернативного використання в умовах дії закону спадної граничної корисності. По-третє, виникають «запитання» до постулату редуції праці, що визначає працю тільки як фактор виробництва і не враховує її еволюційні можливості придбання нових властивостей людського капіталу.

Відмова від принципу все загальності нормативного індивідуалізму й заміна цього жорсткого базового постулату на більш м'яку умову взаємоповноваженості індивідуальної та соціальної корисності спричиняють трансформацію даної умови в комплементарність індивідуальних суб'єктів ринку і держави, визначаючи тим самим і новий склад учасників ринку. Це приводить до радикальної зміни уявлень про державу, до її позиціонування як автономного ринкового гравця, що максимізує соціальну корисність.

Політика ціноутворення є складовою економічної і соціальної політики держави. Абсолютно нерегламентованого ціноутворення не було ніколи, навіть за класичної ринкової економіки. Однак за різних економічних систем вплив держави на ціноутворення має свої особливості.

Держави, реалізуючи притаманну їм економічну функцію, завжди активно втручалися в цінові процеси. Через регулювання цін вони стимулювали розвиток обробної промисловості, технологій і технологічних виробництв, без чого багато з них, навіть провідних на сьогодні, надовго затримались би у

своєму розвитку. Прикладом непрямого владного тиску на цінову ситуацію в Англії на межі XVIII-XIX ст. є «хлібні закони», за якими запроваджували ввізне мито на зерно, що спричиняло його подорожчання на внутрішньому ринку. Загалом держава взяла під свій контроль тарифи на залізничні перевезення, ціни на комунально-побутові послуги, квартирну плату, підакцизні товари, послуги зв'язку та ін.

У першій половині XX ст. неокласичні моделі економіки, що заперечували втручання держави у приватне господарювання, замінили кейнсіанство як теорія і практика активізації ролі держави у регулятивних процесах.

Дії держави щодо регулювання цін будувалися на коротко і довгостроковій основі та здійснювалися різними методами, основними серед яких і сьогодні є:

- визначення переліку продукції, в тому числі монопольної, і послуг, які підлягають державному регулюванню;
- встановлення граничних рівнів цін, тарифів, торговельних надбавок (знижок);
- нормування рентабельності;
- заморожування цін.

Наприкінці XIX - на початку XX ст. прихильники неокласичної теорії допускали втручання держави в ціноутворення на внутрішньому ринку за допомогою зовнішньоторговельної політики (ввізного мита, тарифних бар'єрів та ін.). На сучасному етапі більшість країн здійснює непряме регулювання загального рівня і динаміки цін, застосовуючи переважно монетарні інструменти, впливаючи на темпи зростання цін емісією грошей, зміною норм обов'язкових резервів комерційних банків.

Висновки. В Україні, проте, системна трансформація адміністративно-командної системи розпочалася не зі створення конкурентного середовища шляхом поступового і доцільного роздержавлення і приватизації державної власності та інших стабілізуючих чинників, а безпосередньо з реформи одержавлення цін, яка була зведена до їх лібералізації разом із лібералізацією внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Це спричинило тотальне зростання цін, насамперед, на предмети особистого споживання.

Одночасне штучне стримування державою ціни робочої сили (заробітної плати) різко знизило платоспроможний попит населення, що унеможливило збільшення виробництва товарів національними товаровиробниками. Наслідком гіперінфляції стало небувале руйнування економіки країни та зубожіння більшості населення, а також концентрація у незначній за чисельністю верстви населення великих багатств, які були використані для приватизації найприбутковіших державних підприємств.

Література

1. Грінберг Р. Держава в економіці знань // Економіка України. – 2008. – № 9. – С. 28-39.
2. Тропіна В. Соціальна функція держави та фіскальний механізм її реалізації: теоретико-практичні аспекти дослідження // Економіка України. – 2006. – № 11. – С. 54.
3. Мельник Л.Ю., Макарєнко П.М.: Економічна теорія-політекономічний контекст: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2008. – С. 389-432.

Надійшла 14.03.2010

УДК 330.356

Е. Н. ЧЕРНОИВАНОВА, А. Н. ЛАУШКИН
Донецкий национальный университет

ПРОЦИКЛИЧЕСКИЙ ХАРАКТЕР «НОВОЙ ЭКОНОМИКИ»

В центре внимания авторов статьи – современная экономика, основанная на информационно-коммуникационных технологиях, которые оказывают проциклическое влияние на динамику деловой активности. Анализ эмпирических данных на примере американской экономики свидетельствует о том, что глобальная экономическая система XXI в. продолжает подвергаться риску циклических флуктуаций. В статье рассмотрено практическое развитие теории сетевой и информационной экономики.

In the center of authors' interest is the modern economy based on information technologies which foster cyclical fluctuations in business activity. The analysis of empirical data for American economy proves the fact that the global economic system of the XXI century remains to be under the risk of cyclical fluctuations. In the article authors also gave practical application for the theories of network and information economy.

Ключевые слова: информационное общество, «новая экономика», циклические колебания, экономический рост.

Современный этап развития человеческой цивилизации может быть назван эпохой глобального информационного общества, в котором экономическая деятельность осуществляется в общемировом рыночном пространстве, сформировавшемся под влиянием информационной революции и процесса глобализации, наиболее ярко проявившегося именно в экономической сфере. «Новая экономика» глобального информационного общества – это информационная экономика, в которой велика роль информации как ресурса, и сектор коммуникационных технологий является одним из самых